

بررسی نقش ارشاد امنیتی در پیشگیری از وقوع جرائم

سعید کوچی^۱

مرتضی سلیمانی دارانی^۲

امیرعباس ممتاز^۳

تاریخ دریافت: 1392/02/25

تاریخ پذیرش: 1393/03/02

چکیده

ارشاد امنیتی از جمله مقوله‌های پیچیده، حساس و درعین حال بسیار مؤثر و سرنوشت‌ساز در امر صیانت و هدایت امنیتی کارکنان محسوب می‌گردد. سازمان‌های حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح به منظور حفظ و صیانت از کارکنان و پیشگیری از بروز جرائم و تخلفات عدیده، از ارشاد امنیتی به عنوان یکی از اولویت‌های کاری خود بهره می‌برند. از این رو، با توجه به اهمیت ارشاد امنیتی در پیشگیری از جرم، در این مقاله محققین درصدد برآمدند تا با مطرح نمودن این سؤال که نقش ارشاد امنیتی در پیشگیری از وقوع جرائم به چه میزان است، به این امر پردازند. نوع تحقیق کاربردی و روش تحقیق با استفاده از روش اسنادی و کتابخانه‌ای است. نتایج حاصله حاکیست که ارشاد امنیتی زمانی صورت می‌گیرد که فرد در آستانه آلودگی قرار گرفته و هنوز جرمی را مرتکب نشده است، زیرا در صورتی که جرم توسط فرد انجام شود می‌بایست برابر قانون در مرجع ذیصلاح قضایی مورد رسیدگی واقع شود و در این مرحله برخورد درون‌سازمانی معنی و مفهومی ندارد.

کلید واژه‌ها:

ارشاد/ امنیت / پیشگیری / وقوع / جرم.

1. کارشناس ارشد امنیت ملی (نویسنده مسئول)

2. کارشناس ارشد حفاظت اطلاعات

3. کارشناس ارشد فناوری اطلاعات

مقدمه

یکی از اساسی‌ترین مسئولیت‌های ذاتی دستگاه‌های نظارتی، رؤسا و فرماندهان و مدیران در نیروهای مسلح، کوشش در جهت تعالی بخشیدن به شخصیت اسلامی و انسانی و حفظ صیانت از کارکنان و ارتقای روحیه آنان برای نیل به بازده بیشتر برای اجرای مأموریت یگان یا سازمان و همچنین تعلیم و تربیت کارکنان لایق و مستعد به‌منظور جایگزینی و استفاده بهینه در مواقع لزوم می‌باشد.

در برخی موارد که افراد متخلف و مجرم راحت‌ترین راه برای رهایی از اعمال قانون و مقررات را تطمیع مأموران می‌بینند، زمینه آسیب‌پذیری کارکنان فراهم شده و کارکنان کم‌کم در آغوش خطرات آسیب‌ها فرو می‌روند؛ در این خصوص مجموعه‌های نظارتی دارای وظیفه خطیری است و برابر الگوهای مأموریتی خود وظیفه دارند فعالیت‌ها و حرکات کارکنان را رصد و برابر وظیفه قانونی و تکلیف شرعی از آن جلوگیری کند و از درگیر شدن و به خطر افتادن کارکنان به‌عنوان یک تکلیف شرعی در درجه اول و به‌عنوان یک وظیفه سازمانی در درجه دوم اقدام کند و زمینه‌های محرومیت سازمان از بهره‌گیری مفید از کارکنان ناجا را از بین ببرد. در این مقاله سعی شده است به زوایای مختلف این موضوع پرداخته شود.

الف. کلیات

1/الف. بیان مسئله

ارشاد امنیتی از جمله مقوله‌های پیچیده، حساس و درعین‌حال بسیار مؤثر و سرنوشت‌ساز در امر صیانت و هدایت امنیتی کارکنان محسوب می‌گردد. سازمان‌های حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح به منظور حفظ و صیانت از کارکنان و همچنین جلوگیری از تسلط افراد متخلف بر کارکنان و مأموریت‌ها و پیشگیری از بروز جرائم و تخلفات عدیده، از ارشاد امنیتی به عنوان یکی از اولویت‌های کاری خود بهره می‌برند.

درواقع «ارشاد» عبارت است از ارائه هشدارها، راهنمایی و تفهیم موضوع‌های تخلف افراد توسط فرماندهان یا مسئولان حفاظت اطلاعات در مرحله‌ای که هنوز وضعیت فرد به آلودگی و مجروحیت نرسیده، اما احتمال بروز انحراف در وی وجود داشته و با هدف اصلاح در رفتار وی صورت می‌گیرد (ساحفاناجا، 1377: 31).

ارشاد آن هم از نوع امنیتی دارای سطوح گسترده‌ای بوده و از جنبه‌های مختلفی علی‌الخصوص جنبه پیشگیری از جرائم برخوردار است و از جمله ابزارهای مؤثر و کارآمد در اختیار سازمان‌های حفاظت اطلاعات نیروهای مسلح بوده که می‌تواند نقش مهم و بهینه‌ای را در امر صیانت از کارکنان برعهده گیرد. ارشاد امنیتی جلوه‌ای از امر به معروف و نهی از منکر محسوب شده که در مبانی دین اسلام نیز مورد تأکید قرار گرفته است.

انجام رسالت خطیر و ضرورت حفاظت و صیانت از نیرو، امری حیاتی و اجتناب‌ناپذیر است. قدر مسلم تحقق این امر نیز بدون داشتن ابزارهایی همانند ارشاد و انظار کارکنان میسر نمی‌گردد. حال سؤال اینجاست که آیا ارشاد امنیتی در پیشگیری از وقوع جرائم نقش دارد؟ در صورتی که پاسخ سؤال مثبت باشد، کدامیک از عوامل و مؤلفه‌های ارشاد امنیتی بیشترین تأثیر را در تحقق پیشگیری از جرائم برای کارکنان به دنبال دارد؟

2/الف. اهمیت و ضرورت تحقیق

ارشاد در واقع نوعی امر به معروف و نهی از منکر است و از ارشاد امنیتی می‌توان به عنوان یکی از جلوه‌های امر به معروف و نهی از منکر یاد کرد. ارشاد امنیتی در واقع هدفی جز هدایت و صیانت افراد نداشته و برابر شعائر دین اسلام، همه مردم وظیفه ندارند اقدام به امر به معروف و نهی از منکر نمایند؛ بلکه عده خاصی که دارای شرایط ویژه‌ای می‌باشند وظیفه امر به معروف و نهی از منکر دارند.

خداوند متعال در آیه 104 سوره آل عمران می‌فرماید: همواره در میان شما مسلمانان باید امتی باشند که این دو وظیفه بزرگ اجتماعی را انجام دهند: مردم را به نیکی دعوت کنند و از بدی‌ها باز دارند. برابر مفاد این آیه امر به معروف و نهی از منکر (ارشاد) و حق نظارت فرد بر اجتماع، یک حق طبیعی و لازم ضروری شناخته شده است.

همچنین در آیه 110 سوره آل عمران خداوند منان می‌فرماید: شما بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شدید که امر به معروف و نهی از منکر کنید و به خدا ایمان دارید. توجه ویژه به موضوع هدایت و ارشاد در مبانی دین اسلام، ضرورت و اهمیت این موضوع را به اثبات می‌رساند؛ چرا که مأموریت اصلی سازمان حفاظت اطلاعات برگرفته از ستون اسلامی، شعائر دینی و معنویات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله العالی) می‌باشد. ارشاد امنیتی یکی از اجزای مأموریت سازمانی حفاظت اطلاعات را تشکیل داده و ضامن گسترش ایمان، صحت عمل و دقت در اجرای همه قوانین فردی و اجتماعی در بدنه ناجا می‌باشد.

3/الف. سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلی: نقش ارشاد امنیتی در پیشگیری از وقوع جرائم چیست؟

سؤال‌های فرعی:

1. آیا ارشاد امنیتی موجبات پیشگیری از وقوع جرائم را فراهم می‌نماید؟

2. نقش امر به معروف و نهی از منکر در قالب ارشاد امنیتی در پیشگیری از وقوع جرائم به چه میزان است؟
3. آیا می‌توان برای اثربخشی ارشاد امنیتی از شیوه و شگردهای بازجویی بهره برد؟
4. آیا ارشاد امنیتی باعث الگوسازی و اصلاح رفتار فردی کارکنان و در نهایت موجب پیشگیری از وقوع جرائم می‌گردد؟

4/الف. روش تحقیق

نوع این تحقیق، کاربردی است که با روش گردآوری اطلاعات درخصوص بررسی نقش ارشاد امنیتی در پیشگیری از وقوع جرائم با استفاده از روش اسنادی و کتابخانه‌ای و با مطالعه تطبیقی و بهره‌گیری از منابع موجود و تجربیات مکتوب در کتابخانه‌ها و بایگانی اسناد، هدف‌های تحقیق دنبال و تحصیل گردیده است.

5/الف. پیشینه تحقیق

با عنایت به بررسی‌های به‌عمل‌آمده توسط محققین در ناجا تا کنون تحقیقی در این خصوص به‌عمل‌نیامده، لیکن کتابی تحت عنوان مصاحبه و ارشاد، توسط محمدرضا مستعلی و سید یاسین اطمینانی در سال 1391 توسط انتشارات اداره آموزش ساحت‌ناجا به چاپ رسیده است.

ب. ادبیات نظری

1/ب. تعاریف و اصطلاحات

- ارشاد

ارشاد به لحاظ لغوی به‌معنای راه راست نمودن، رهنمونی، راهنمایی و هدایت است (دهخدا).

ارشاد به‌معنای نشان دادن راه و روش درست رفتار و زندگی از نظر معیارها و ارزش‌های اخلاقی یا دینی می‌باشد (قنبری، 1388: 76).

ارشاد در اصطلاح عبارت است از: ارائه هشدارها، راهنمایی و تفهیم موضوع‌های تخلف افراد توسط فرماندهان یا مسئولان حفاظت اطلاعات در مرحله‌ای که هنوز وضعیت فرد به آلودگی و مجروحیت نرسیده، ولی احتمال بروز انحراف در وی وجود دارد؛ با هدف اصلاح در رفتار (ساحفاناجا، 1377: 31).

• **صیانت**

عبارت است از تداوم بقا و اصالت موضوعی که به وسیله ایجاد شرایط و توانایی‌های لازم، درون آن تحت صیانت قرار می‌دهیم (ساحفاناجا، 1391: 122).

• **امنیت**

امنیت، مفهومی چند وجهی و همزاد با مفاهیمی مانند قدرت و تهدید و آسیب است. تعاریف موجود در فرهنگ‌ها، امنیت را احساس آزادی از ترس یا احساس ایمنی که ناظر بر امنیت مادی و روانی‌اند، تعریف می‌کند. به‌طور کلی می‌توان گفت که تعریف جامع و روشن از امنیت وجود ندارد، بنابراین هرگونه تعریفی در مورد آن نسبی و تابع شرایط است. مفهوم امنیت در شرایط گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... دستخوش تحول می‌گردد. به‌طور خلاصه می‌توان گفت امنیت مفهومی ذهنی و ادراکی است (باقری، 1387: 175).

• **پیشگیری**

یعنی جلوگیری، دفع، صیانت، مانع شدن، جلو بستن (معین، 1360: 48). «اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از اتفاقات بد و ناخواسته» است (مشیری، 1374: 26). هر نوع فعالیتی که به‌منظور عدم وقوع حوادث، سوانح و شکست‌های حفاظتی صورت می‌گیرد را پیشگیری گویند (جمشیدی، 1384: 9).

پیشگیری در واژه جرم‌شناسی به‌معنای «جلوگیری و دفع» آمده است و پیشگیری یعنی «مانع شدن» که با مفهوم آن در علوم جنایی هماهنگی دارد. پیشگیری، آن‌چنان که برخی جرم‌شناسان گفته‌اند، امروزه بیشتر در معنای «پیش‌دستی کردن یا آگاه‌کردن و هشدار دادن» به‌کار می‌رود.

پیشگیری در جرم‌شناسی یعنی جلوگیری از بزهکاری با شیوه‌های گوناگونی که بیرون از نظام کیفری به کار می‌روند. بنابراین گرانگاه پیشگیری در جرم‌شناسی، تدابیر کنشی است. این تدابیر پیشگیرانه که به‌طور جدی نخستین بار از سوی یکی از پرچمداران تحقیقی یا اثباتی (انریکو فری) مطرح شد، از اقدامات پیشگیرانه واکنشی جدا می‌شوند. فری با بینش میانه‌رو و خوش‌بینانه، یک رشته تدابیر دفاع اجتماعی را که هم‌زمان بتواند دربرگیرنده فرد بزهکار و محیط اجتماعی باشد، پیشنهاد کرد. در باور فری «محیط اجتماعی باید به گونه‌ای سازمان داده شود که پیشگیری از وقوع جرم در آن ملحوظ باشد». مفهوم جرم‌شناسانه پیشگیری که در اندیشه نامورانی چون فری بارور شده بود، در میان اندیشمندان امروزی نیز بازتاب داشته است (نجفی ابرندآبادی، 1378: 130-129).

از نظر اجتماعی و کاربردی، پیشگیری از جرم فعالیت عملی، دارای ماهیت مادی، ارادی، هدفمند، برنامه‌ریزی شده و هماهنگ است که هدف آن رفع کل یا بخشی از علل و شرایط ارتکاب جرم یا محدودکردن اثرات منفی آن‌ها و هم‌زمان، پشتیبانی از ایجاد شرایط ضد جرم زایی، با انتخاب شیوه‌های مناسب است (جلیلیان، 1388: 33).

پیشگیری از جرم شامل تمام تدابیر و اقداماتی است که هدف آن کاهش جرم و کاهش احساس ناامنی شهروندان و یا همکاری در کاهش این موارد به‌صورت کمی و کیفی است. این روش‌ها یا به‌طور مستقیم از فعالیت‌های مجرمانه جلوگیری می‌کنند و یا به طراحی سیاست‌هایی می‌انجامد که باعث کاهش عوامل بالقوه وقوع جرم و علل آن می‌شود. این فعالیت‌ها با همکاری دولت، مقامات ذی‌صلاح، ادارات دادگستری، مقامات محلی، بخش‌های خصوصی و داوطلب، محققان، انجمن‌های تخصصی و عموم مردم با پشتیبانی رسانه‌ها انجام می‌گیرد (همان، 33).

• جرم

به موجب ماده 2 قانون مجازات اسلامی مصوب 1370/5/8 جرم عبارت است از: هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد.

تعدد نگرش‌ها درخصوص تعریف جرم، متأثر از نوع نگاه‌ها به این مقوله است. در اینجا به دو تعریف از نگاه اندیشمندان اسلامی و غربی برحسب ضرورت پرداخته می‌شود.

در تعریف جرم از نظر فقهای اسلامی به نقل از دکتر فیض چنین بیان شده است: «جرم عبارت است از انجام دادن فعل، یا گفتن قول که قانون اساسی آن را حرام شمرده و بر فعل آن کیفری مقرر داشته است. یا ترک فعل یا قول که قانون اسلام آن را واجب شمرده و بر آن ترک کیفری مقرر داشته است؛ و این از آنجا نشئت گرفته که هرکس از اوامر و نواهی خدای تعالی سرپیچی کند، برای او کیفر و مجازاتی معین شده و آن کیفر یا در دنیا گریبانگیر مجرم می‌شود و در این صورت به وسیله امام (ع) یا نایب او، یعنی حاکم شرع و ولی امر فقیه جامع‌الشرایط یا قضات منصوب از طرف او به اجرا در می‌آید و یا کیفر تکلیفی است دینی که مجرم برای اینکه گنااهش پوشیده و محو گردد، انجام می‌دهد تا کفاره گناه او گردد، یا اینکه کیفر در آخرت مجرم را معذب خواهد و گناهکار در سرای دیگر به سزای عمل زشت و ناهنجار خود خواهد رسید، مگر آنکه توبه مجرم مورد پذیرش خدای تعالی قرار گیرد» (رشادتی، 1387: 48).

ویلیامز با تکیه بر دیدگاه قراردادی، جرم را این‌گونه تعریف نموده است: جرم به منزله تخلف از قوانین جزایی، عملی است که اکثر افراد جامعه آن را تأیید نمی‌کنند، مورد پیگرد قانونی قرار می‌گیرد و یکی از انواع مجازات‌های مشخص شده به وسیله قانون را در پی دارد (دادستان، 1387: 15).

2/ب. پیشگیری از وقوع جرم در حقوق موضوعه ایران

در بند پنجم از اصل صد و پنجاه و شش قانون اساسی ج.ا.ا. یکی از وظایف قوه قضائیه را اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان تعریف کرده است. در اجرای این اصل، اقدامات اولیه‌ای در کشور ما انجام شده که اهم آن عبارت‌اند از:

- ایجاد تشکیلاتی برای پیشگیری از وقوع جرم تحت نظر دادستان کل کشور؛

- ایجاد مدیریتی در سازمان قضایی نیروهای مسلح برای پیشگیری از جرم؛
- برگزاری سمینارها و کمیسیون‌های پراکنده برای پیشگیری از جرائم؛
- اجباری شدن واحدهای جرم‌شناسی در دانشکده‌های حقوق و گسترش و افزایش رشته‌های جرم‌شناسی در مقطع کارشناسی ارشد.

این تعداد اقداماتی است که پس از تصویب قانون اساسی درخصوص پیشگیری از وقوع جرم انجام پذیرفته است. البته منظور این نیست که خدمات صادقانه عدل‌های، نادیده فرض یا کوچک شمرده شود، ولی بایستی اعتراف کرد که این اقدامات در قبال رشد چشمگیر جرم، بسیار ناچیز است.

3/ب. مفهوم پیشگیری در سیاست جنایی

سیاست جنایی به‌منزله یک رشته مطالعاتی مستقل و میان رشته‌ای در علوم جنایی، هم از ابزارهای حقوق کیفری و هم از یافته‌های جرم‌شناسان برای پاسخ به پدیده مجرمانه بهره می‌برد. ترجمان این پاسخ‌ها در سیاست جنایی مفهومی به نام «پاسخ پیشگیرانه» است که به دلیل تنوع به «پاسخ‌های واکنشی و کنشی» پخش می‌شوند. «پاسخ‌های پیشگیرانه کیفری» یکی از مؤلفه‌های «مفهوم مضیق» سیاست جنایی است (سیاست کیفری) که در آن پیشگیری از جرم صرفاً با سرکوبی و اجرای مجازات محقق می‌شود، پیشگیری واکنشی و پیشگیری کنشی در آن جایی ندارد. پیشگیری واکنشی در این مفهوم یکی از ابزارهای سیاست جنایی برای کنترل جرم است که اصولاً در انحصار دولت قرار دارد و به جامعه مدنی واگذار نمی‌شود. در نظام‌های امروزی اصولاً دولت با جرم‌انگاری رفتارهای نقض‌کننده عمومی و پیش‌بینی کیفرهای گوناگون، بر مبارزه با بزهکاری و پیشگیری از جرم می‌پردازد. بدین ترتیب پیشگیری در سیاست جنایی دربردارنده شیوه‌های گوناگونی است که برای جلوگیری از بزهکاری به کار می‌رود. این شیوه‌ها از دیدگاه علمی (جرم‌شناختی) عبارت است از هر اقدام سیاست جنایی با هدف محدود ساختن امکان رویداد جنایی از راه ناممکن ساختن، دشوار کردن یا کاستن از احتمال وقوع آن، بدون اینکه در این راه تهدید کیفر یا اجرای آن تکیه شود (رایجان اصلی، 1383: 24-28).

4/ب. صور گوناگون پیشگیری از منظر نظریه‌های جرم‌شناسی

در پیشگیری متداول، از یک جنبه پیشگیری به سه مرجع یعنی پیشگیری اولیه، پیشگیری ثانویه و پیشگیری ثالث با الهام از مدل معمول در پزشکی ایجاد و از هم تفکیک شده است. پیشگیری اولیه شامل اقدام‌هایی می‌شود که متمایل به تغییر اوضاع و احوال و شرایط جرم‌زای محیط فیزیکی و اجتماعی است (یعنی بهبود شرایط زندگی). پیشگیری ثانویه شامل اقدام‌های پیش‌گیرنده‌ای می‌شود که ناظر به گروه‌های خاص است که بیم ارتکاب جرم از سوی اعضای آن‌ها می‌رود. به عبارت دیگر مخاطب این اقدام‌ها، یک گروه یا جمعیت خاصی است. مثلاً کودکان و نوجوانان محله‌های فقیر یا بی‌بضاعت و دارای وضعیت نامناسب (یعنی اصلاح ساختارها و نهادهای اجتماعی مربوط) اقدام‌های شهرداری یا تصمیمات شورای شهر و نیز فعالیت‌های مردمی سازمان‌یافته و خودجوش در این چهارچوب مورد استفاده قرار می‌گیرند. پیشگیری ثالث در واقع ناظر به پیشگیری از تکرار جرم از طریق اعمال اقدام‌های فردی و سازگارسازی مجدد بزهکاران قدیمی است (نجفی ابرنآبادی، 1378: 139-138).

تقسیمات متفاوت و متعدد دیگری توسط جرم‌شناسان از پیشگیری ارائه شده که همه آن‌ها تصاویر متفاوتی از یک واقعیت را نشان می‌دهند، اما آنچه باعث جدایی هر یک از دیگری می‌شود، در سه عامل قابل جست‌وجوست. این عوامل می‌تواند به دلیل آثار عملی متفاوتی که به همراه می‌آورند، موضوع سیاست‌ها یا رویکردهای متفاوتی در پیشگیری از جرم قرار گرفته و در ارزیابی نهایی سبب ترجیح یکی بر دیگری گردند (صفاری، 1380: 285-286).

اولین عامل، شکل یا شیوه دخالت و جلوگیری از وقوع جرم است. مثلاً از طریق اصلاح مرتکب یا اصلاحات اجتماعی و امثال آن، به پیشگیری پردازیم، با اینکه ارباب و تنبیه را به عنوان طریق نیل به آن بر می‌گزینیم. بر این اساس، پیشگیری اصلاحی یا کیفری را می‌توان [پیشگیری طریقی] نامید، زیرا آن‌ها طریق و ابزار رسیدن به هدف پیشگیری هستند، اما شیوه‌هایی مثل غیرقابل دسترسی کردن آماج جرم را می‌توان [پیشگیری

موضوعی] نامید، زیرا باعث ممتنع شدن بروز و ظهور جرم می‌شوند. به عبارت دیگر در صورت موفقیت دستگاه کیفری در مجازات کردن فرد ممکن است پیشگیری حاصل نشود، اما پیشگیری محصول خودبه‌خود و بی‌قید و شرط شیوه‌های وضعی است، مگر اینکه این شیوه‌ها به طریقی خنثی شود (همان).

عامل دوم، مرحله و حالت یا زمان اقدام برای پیشگیری است که می‌تواند قبل از ارتکاب جرم و به اصطلاح به صورت مستقیم یا کنشی، فعلی، عملی یا ابتکاری باشد، مثل پیشگیری وضعی یا پیشگیری مبنی بر اصلاحات اجتماعی قبل از وقوع جرم؛ ولی اگر پیشگیری پس از ارتکاب جرم صورت گیرد، در این صورت پیشگیری نام غیرمستقیم یا واکنشی، افعالی یا عکس‌العملی به خود می‌گیرد، مثل پیشگیری کیفری.

سومین عامل، محل یا زمینه یا موضوع دخالت است که می‌تواند خود مرتکب یا شرایط و عوامل محیط بر او باشد که در این صورت بر پیشگیری مبنی بر مرتکب یا مرتکب‌مدار گفته می‌شود، مانند پیشگیری اصلاحی اعم از اصلاحات فردی یا اجتماعی، اما زمینه و محل دخالت می‌تواند بزه دیده هم باشد اعم از اینکه بزه دیده را افراد یا اشیا بدانیم. در این صورت پیشگیری بزه‌دیده یا بزه‌دیده‌مدار نامیده می‌شود مانند پیشگیری وضعی. بدیهی است ترکیب مختلف این عوامل می‌تواند بهترین روش پیشگیری و نه ضرورتاً روش مطلوب را ارائه نماید که باتوجه به نوع جرم از زمینه‌های فکری و اجتماعی از هر نظامی تعیین می‌شود (صفاری، 1380: 286-285).

از زمان پیدایش مکاتب مختلف جرم‌شناسی و کیفری، به اندازه تنوع و تعداد نظریه‌پردازان این مکاتب، تقسیم‌بندی‌ها و انواع مختلف روش‌های پیشگیری از جرم نیز مطرح شده که مجال برشمردن آن‌ها نیست.¹

1. برای کسب اطلاعات بیشتر رجوع کنید به پایان‌نامه کارشناسی ارشد سمیرا خالقی با موضوع سنجش و ارزیابی انواع پیشگیری از جرائم، دانشگاه تربیت مدرس.

5/ب. ارشاد امنیتی

ارشاد امنیتی زمانی صورت می‌گیرد که فرد در آستانه آلودگی قرار گرفته و هنوز جرمی را مرتکب نشده است، زیرا در صورتی که جرم توسط فرد انجام شود می‌بایست برابر قانون در مرجع ذیصلاح قضایی مورد رسیدگی واقع شود و در این مرحله برخورد درون سازمانی معنی و مفهومی ندارد. به‌طور کلی افرادی که در آستانه ارتکاب جرم قرار می‌گیرند، مورد ارشاد واقع می‌شوند.

6/ب. شرایط مکان ارشاد

اتاقی که به‌منظور مکانی برای انجام ارشاد امنیتی قرار می‌گیرد، می‌بایست دارای شرایط زیر باشد:

- از اماکن اداری برای ارشاد استفاده شود. ارشاد در اماکن خصوصی و عمومی انجام نمی‌شود؛
- در اتاق ارشاد امکان تردد افراد غیر نباشد. اتاقی محصور، کوچک، محدود و بدون زرق و برق باشد؛
- از نصب لوستر، تلفن و... که جنبه‌های تجملاتی داشته باشد، در اتاق ارشاد می‌بایست خودداری شود؛
- پذیرایی در مکان ارشاد در حد متعارف از فرد مدعی انجام گردد؛
- محل و مکان ارشاد از وجود اسناد طبقه‌بندی شده عاری گردد؛
- اتاق ارشاد بایستی به اتاق بازجویی شبیه باشد، ساده و ساکت باشد و از نور مناسب برخوردار باشد؛
- فاصله بین ارشادکننده و ارشادشونده رعایت شود و احاطه ارشادکننده در مکان جلوس بر ارشادشونده رعایت شود؛
- دعوت از کارکنان برای انجام مصاحبه و ارشاد امنیتی می‌بایست از طریق اداری و رسمی و با رعایت سلسله‌مراتب فرماندهی صورت گیرد.

7/ب. ویژگی‌های فرد ارشادکننده

به‌منظور ارتقا و تعالی بخشیدن به کیفیت ارشادهای انجام شده کارکنانی که این مهم را انجام می‌دهند، می‌بایست دارای شرایط و ویژگی‌های خاصی باشند. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

- فرد ارشادکننده می‌بایست نسبت به شناخت اعمال حلال و حرام برابر مبانی دین اسلام اشرافیت لازم را داشته باشد تا در مواردی که به فرد متخلف امر و نهی می‌نماید، دچار اشتباه نشده و به‌درستی هدایت فرد را انجام دهد؛
- آراستگی ظاهری در چهره و لباس از ویژگی‌های دیگر فرد ارشادکننده است. فردی که انجام ارشاد امنیتی را برعهده دارد، نبایستی از چهره ژولیده و لباس نامرتب استفاده نماید و نظم در امور و کارها را سرلوحه خود قرار دهد؛
- فرد ارشادکننده باید به آنچه که بیان می‌دارد و عنوان می‌کند، عامل باشد و خودش در انجام امور روزانه به آن عمل کند. بدون شک القاء و اعلام مواردی که به فرد بدون اینکه فرد ارشادکننده به آن عامل نباشد، بدون تأثیر خواهد بود؛
- فرد ارشادکننده می‌بایست مهربان، خوش‌اخلاق و مؤدب باشد و با رعایت اخلاق موازین اسلامی زمینه لازم در جهت تأثیر کلام در فرد را ایجاد نماید؛
- کارکنانی که برای انجام ارشاد امنیتی انتخاب می‌شوند، باید خیرخواه، مهربان و با سعه‌صدر باشند و تحمل انتقادات یا شکایات و گفته‌های خلاف نظر خود توسط کارکنان را داشته باشند؛
- افرادی که ارشاد امنیتی را انجام می‌دهند، نباید عجول و پرخاشگر باشند و باید افرادی موعظه‌گر و دوراندیش باشند؛
- حفظ حرمت مردم، فروتنی و گفتار نیکو، گشاده‌رویی، ترک منت، امانت‌داری، تواضع، خیر و سلامت از شرایط دیگر افراد ارشادکننده می‌باشد؛

- فردی که ارشاد را انجام می‌دهد، می‌باید تفاوت اخلاق و رفتار کارکنان را به‌خوبی بشناسد و با هر فرد، با اخلاق و مرام خودش برخورد و عمل کند؛
- انطباق سنی ارشادکننده با ارشادشونده رعایت شود؛
- ارشادکننده باید مراقب نفس خود باشد و دچار غرور و تکبر نشود؛
- ارشادکننده نباید روحیه انتقام‌جویی و کینه‌ورزی داشته باشد؛
- نیت ارشادکننده باید خالص و برای خدا باشد؛
- ارشادکننده باید با تجربه باشد. ترجیحاً از نیروهای مسن و مو سپید باشد؛
- ارشادکننده باید به محورهای ارشاد اشرافیت لازم داشته باشد؛
- تناسب درجات ارشادکننده و ارشادشونده می‌بایست رعایت گردد. ارشاد افراد با درجات بالاتر توسط درجه پایین‌تر از خود، مؤثر واقع نمی‌شود؛
- فرد ارشادکننده باید قاطعیت در بیان داشته باشد و قاطع و صریح و بدون رودربایستی ارشاد نماید، صریح و روشن صحبت کند و خواسته سازمان از فرد را دقیقاً منتقل کند؛
- فرد ارشادکننده باید دارای حافظه قوی باشد تا بتواند سوابق افراد را در مخاطره و ذهن خود بسپارد؛
- ارشادکننده باید صالح و مرشد باشد و در بین همکاران دارای حسن شهرت باشد؛
- ارشادکننده باید دقت در عمل داشته باشد و اقدام به تناقض‌گویی نکند؛
- ارشادکننده باید سوابق امنیتی، واپاشی و... فردی که قصد ارشاد وی را دارد، به دقت مطالعه نماید تا اشرافیت لازم بر محورهای ارشاد را داشته باشد.

8/ب. کیفیت ارشاد

حضرت امام خمینی (ره) در مسئله 14 تحریرالوسیله، جلد یک، صفحه 481 بیان می‌دارد: امر به معروف و نهی از منکر باید مانند طبیب معالج دلسوز و پدر دلسوز رفتار نماید.

با بهره‌گیری از مطلب فوق در می‌یابیم که ارشاد می‌بایست دارای کیفیت مناسب باشد تا مؤثر واقع گردد. در بحث کیفیت ارشاد، نوع برخورد با افراد ارشادشونده بسیار مهم است و می‌بایست رفتاری باشد که پدری دلسوز با فرزند خود دارد. استفاده از واژه برادر در جلسه ارشاد، می‌تواند در ایجاد صمیمیت و دلسوزی و القای برادرانه به فرد، مؤثر باشد.

انجام ارشاد از روی لطف و محبت، می‌تواند زمینه اصلاح فرد را فراهم کند. در صورتی که در جلسه ارشاد طوری عمل شود که فرد دریابد سازمان حفاظت اطلاعات قصد صیانت از وی را دارد و حریص نسبت به هدایت وی می‌باشد و از طریق دیگر قصد شکستن و خرد نمودن شخصیت و هویت فرد را ندارد، بدون شک به بیان و کلامی که به وی اعلام می‌گردد، توجه بیشتری می‌نموده و در جهت عامل نمودن آن تلاش بیشتری می‌کند. از جنبه‌های دیگر کیفیت ارشاد، این است که ارشاد نباید کلیشه‌ای و در یک قالب و فرم خاص صورت گیرد. در ارشاد باید به جمیع جهات فرد توجه کرد و هنگامی که فرد برای انجام مصاحبه و ارشاد امنیتی دعوت می‌شود، بایستی بدون معطلی کار وی انجام شود و در جلسه ارشاد فرد مورد مضحکه و تمسخر قرار نگیرد. هویت و شرافت فرد حفظ شود و با نهایت ادب و رفتار با وی برخورد شود.

9/ب. شرایط ارشاد

برابر آموزه‌های دینی و برگرفته از فرضیه امر به معروف و نهی از منکر، ارشاد باید دارای شرایط ذیل باشد:

- احتمال تأثیرگذاری در فرد بالا باشد؛
- ارشاد نباید مفسده‌ای به دنبال داشته باشد؛

- ارشاد می‌بایست در حوزه کاری فرد باشد؛
- ارشاد باید در حیطه مسائل امنیتی و حوزه کاری سازمان حفاظت اطلاعات باشد؛
- به‌منظور تأثیر همه‌جانبه مطالب عنوان شده در ارشاد، باید ابتدا در جلسه ارشاد خصلت‌های خوب فرد بیان شود. به جانبازی، فداکاری، بسیجی بودن و تعهد و اخلاص فرد اشاره شود و پس از اینکه ذهن فرد را از آن خود کردیم، مطالب مدنظر را به‌منظور صیانت تذکر بدهیم؛
- در جلسه ارشاد بایستی حالتی امنیتی حاکم باشد و ارشاد صورت گرفته سبک‌وسیاق امنیتی به خود بگیرد. طوری وانمود نشود که ارشاد سطحی و بدون دلیل و پیش پا افتاده است؛
- شرایط ارشاد طوری باید انجام شود که فرد ارشادشونده در جلسه غالب نشود و در اختیار ارشادکننده قرار گیرد و مدیریت جلسه با ارشادکننده باشد؛
- نکته بسیار مهم در انجام ارشاد امنیتی این است که در حین ارشاد با انجام اعمالی چون ترفیق و توریه و رعایت کامل ملاحظات حفاظتی، مانع لو رفتن شگردهای امنیتی و اطلاعاتی سازمان بشویم؛
- در ارشاد افراد متخلف، فرض را بر این بگذاریم که قصد ارشاد و هدایت برادرمان را داریم. از بی‌احترامی و هتک حرمت افراد بپرهیزیم، حالت امریه‌معروف و نهی‌ازمنکر داشته باشیم و فرد را به‌عنوان یک سرمایه برای سازمان حفظ کنیم و از تسویه حساب‌های تخصصی بپرهیزیم؛
- حالات فرد ارشادشونده را از قبل بررسی و مطالعه کنیم. روحیات اخلاقی وی را بررسی کنیم و باتوجه به روحیات، مطالب را برای جلسه ارشاد دسته‌بندی و تنظیم کنیم. حالت‌های مخاطب را شناسایی کرده و بر اساس حالات وی ارشاد را انجام دهیم؛

• ارشاد را با مقدمه‌چینی شروع کنیم. از مأموریت‌های فرد سؤال به میان آوریم، استرس فرد به‌واسطه احضار وی را کاهش داده و آرام‌آرام وارد موضوع شویم.

10/ب. شرایط موفقیت ارشاد

اگر ارشادی را که ما انجام می‌دهیم، به‌درستی و با رعایت ضوابط و شرایط پیش‌گفته انجام دهیم، می‌توانیم موفقیت ارشاد صورت گرفته را تضمین کنیم. ارشاد باید طوری انجام شده باشد که فرد در خود احساس برادری با سازمان حفاظت اطلاعات داشته باشد و در انتهای جلسه ارشاد، به این مطلب برسد که حفاظت اطلاعات قصد کمک به من را داشته که مرا مورد ارشاد واقع کرده است. در صورتی که این حس و نگاه در فرد شکل گیرد، می‌توان گفت که موفقیت در ارشاد حاصل شده است.

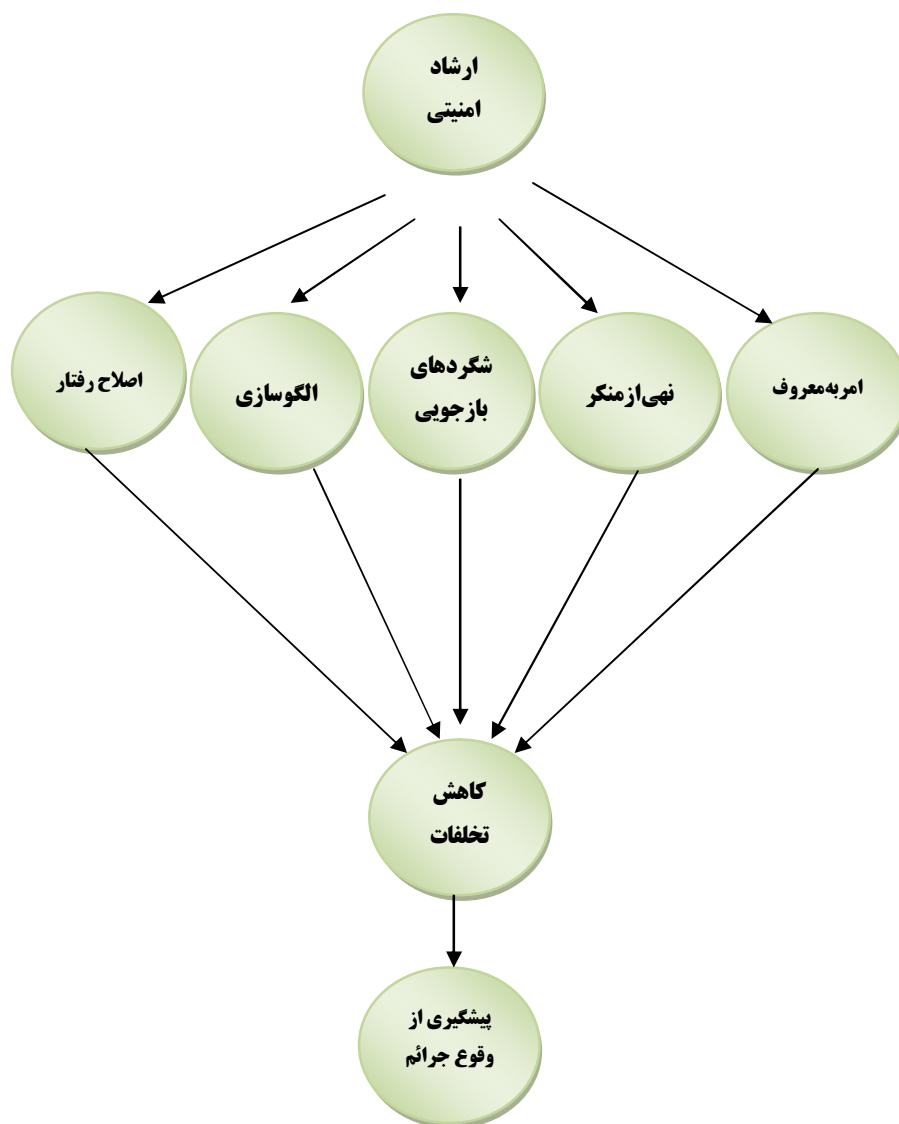
11/ب. علل ناکامی ارشادها

در بسیاری از موارد، ارشادهای صورت گرفته بر روی همکاران در ناجا آن‌طوری که انتظار می‌رود مثمرتر واقع نشده و در واقع ناکامی‌هایی در ارشاد شکل می‌گیرد. همواره در این مواقع این سؤال مطرح بوده که چرا ارشادهای امنیتی صورت گرفته در افراد مؤثر واقع نمی‌شود و مانع بروز تخلفات و بازدارنده از جرائم بعدی نمی‌گردد؟

برای پاسخگویی به این سؤال، کافی است عنوان نمود که اگر در انجام ارشادهای امنیتی، اشکالات رفع گردد، بازنگری لازم در انتقال مفاهیم به افراد صورت گیرد، ارشاد در مکان و زمان و شرایط خود صورت گیرد، احتمال تأثیر آن بررسی شود، اولویت‌بندی در جهت ارشاد صورت گیرد و با برنامه‌ریزی باشد و پس از ارشاد انجام شده حالات و روحیات و پس‌لرزه‌های آن و حسن و ضعف و نقاط قوت ارشاد بررسی شود، می‌توان به ارشاد موفق رسید و با رعایت کلیه ضوابط و شرایط اعلامی فوق، ارشادی مؤثر و کارآمد را داشته باشیم.

درواقع ناکارآمدی و ناکامی ارشادهای صورت گرفته به‌دلیل عدم رعایت شرایط و ضوابط ارشاد رخ می‌دهد.

12/ب. مدل مفهومی تحقیق

شکل 1: مدل مفهومی تحقیق

نتیجه گیری

پیشگیری از جرم، شامل تمام تدابیر و اقداماتی است که هدف آن کاهش جرم و کاهش احساس ناامنی شهروندان و یا همکاری در کاهش این موارد به صورت کمی و کیفی است. این روش‌ها یا به طور مستقیم از فعالیت‌های مجرمانه جلوگیری می‌کنند و یا به طراحی سیاست‌هایی می‌انجامد که باعث کاهش عوامل بالقوه وقوع جرم و علل آن می‌شود. پیشگیری در جرم‌شناسی یعنی جلوگیری از بزهکاری با شیوه‌های گوناگونی که بیرون از نظام کیفری به کار می‌روند. بنابراین گرانگاه پیشگیری در جرم‌شناسی تدابیر کنشی است. این تدابیر پیشگیرانه که به طور جدی نخستین بار از سوی یکی از پرچمداران تحقیقی یا اثباتی (انریکو فری) مطرح شد، از اقدامات پیشگیرانه واکنشی جدا می‌شوند. فری با بینش میانه‌رو و خوش‌بینانه، یک رشته تدابیر دفاع اجتماعی را که هم‌زمان بتواند دربرگیرنده فرد بزهکار و محیط اجتماعی باشد، پیشنهاد کرد.

بنابراین نتیجه می‌گیریم که ارشاد نباید کلیشه‌ای و در یک قالب و فرم خاص صورت گیرد و در ارشاد باید به جمیع جهات فرد توجه کرد و هنگامی که فرد برای انجام مصاحبه و ارشاد امنیتی دعوت می‌شود، بایستی بدون وقفه ارشاد وی انجام شود و در جلسه ارشاد فرد مورد مضحکه و تمسخر قرار نگیرد. هویت و شرافت فرد حفظ شود و با نهایت ادب و رفتار با وی برخورد شود. اگر ارشادی را که ما انجام می‌دهیم به درستی و با رعایت ضوابط و شرایط پیش‌گفته انجام دهیم، می‌توانیم موفقیت ارشاد صورت گرفته را تضمین کنیم. ارشاد باید طوری انجام شده باشد که فرد در خود احساس برادری با فرد ارشادکننده داشته باشد و در انتهای جلسه ارشاد، به این مطلب برسد که فرد ارشادکننده قصد کمک به من را داشته که مرا مورد ارشاد کرده است. در صورتی که این حس و نگاه در فرد شکل گیرد، می‌توان گفت که موفقیت در ارشاد حاصل شده است.

پیشنهادها و راهکارها

در بسیاری از موارد، ارشادهای صورت گرفته بر روی همکاران در ناجا آن طوری که انتظار می‌رود مثمرتر واقع نشده و در واقع ناکامی‌هایی در ارشاد شکل می‌گیرد. همواره

در این مواقع این سؤال مطرح بوده که چرا ارشادهای امنیتی صورت گرفته در افراد مؤثر واقع نمی‌شود و مانع بروز تخلفات و بازدارنده از جرائم بعدی نمی‌گردد؟ بنابراین پیشنهاد می‌گردد:

- بازنگری لازم در انتقال مفاهیم به افراد صورت گیرد؛
- ارشاد در مکان و زمان و شرایط خود صورت گیرد؛
- احتمال تأثیر آن بررسی شود؛
- اولویت‌بندی در جهت ارشاد صورت گیرد و با برنامه‌ریزی باشد؛
- پس از ارشاد انجام شده، حالات و روحیات و پس‌لرزه‌های آن و حسن و ضعف و نقاط قوت ارشاد بررسی شود؛ در این صورت می‌توان به ارشاد موفق رسید و با رعایت کلیه ضوابط و شرایط اعلامی فوق، ارشادی مؤثر و کارآمد را داشته باشیم (مستعلی و اطیابی، 1391: 164).

منابع

- § باقری، علی (1387)، «وحدت بین مردم و نقش آن در تأمین امنیت اجتماعی»، فصلنامه دانش حفاظتی و امنیتی، سال سوم، شماره 6.
- § جلیلیان، اردشیر (1388)، «بررسی میزان تأثیر اشراف اطلاعاتی ساحفاناجا بر پیشگیری از جرائم امنیتی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم و فنون آگاهی، تهران.
- § جمشیدی، ناصر (سال 1384)، «حفاظت عملیات عمده ناجا»، انتشارات ساحفاناجا.
- § خالقی، سمیرا (1380)، «سنجش و ارزیابی انواع پیشگیری از جرائم»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- § دادستان، پریخ (1384)، «روانشناسی جنایی»، چاپ دوم، تهران: سمت.
- § رایجان اصلی، مهرداد (1383)، «رهیافتی نو به بنیان‌های نظری پیشگیری از جرم»، مجله حقوقی دادگستری، انتشارات قوه قضائیه، شماره 48 و 49.
- § رشادتی، جعفری (1387)، «پیشگیری از جرم در قرآن»، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری ناجا.
- § صفاری، علی (1380)، «مبانی نظری پیشگیری وضعی از جرم»، مجله تحقیقات حقوقی، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، شماره 33 و 34.
- § «فرهنگ معین».
- § قنبری، حبیب (1388)، «تأملی بر ارزیابی امنیتی کارکنان نیروهای مسلح»، فصلنامه دانش حفاظتی و امنیتی، سال چهارم، شماره 13.
- § مستعلی، محمدرضا، اطیابی، سید یاسین (1391)، «مصاحبه و ارشاد»، چاپ اول، انتشارات اداره آموزش ساحفاناجا.
- § مشیری، مهشید (1374)، «فرهنگ فارسی» (تک جلدی)، چاپ سوم، تهران: سروش.
- § معاونت تربیت و آموزش ساحفاناجا (1391)، «مجموعه سؤالات آزمون علمی کارکنان ساحفاناجا».
- § معاونت طرح و برنامه و بودجه ساحفاناجا (1377)، «واژه‌نامه کاربردی تخصصی».

§ «لغت نامه دهخدا».

§ نجفی ابرندآبادی، علی حسین (1379). «تقریرات درس تاریخ تحولات حقوق کیفری»، تهران: انتشارات دانشکده شهید بهشتی.